

Sygn. akt II UK 131/17

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 15 maja 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jerzy Kuźniar (przewodniczący)

SSN Dawid Miąsik

SSN Małgorzata Wrębiakowska-Marzec (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku J. Z. działającej w imieniu O. B.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych Oddziałowi we W.
o prawo do renty rodzinnej,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń
Społecznych w dniu 15 maja 2018 r.,
skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego [...] z dnia 28 września 2016 r., sygn. akt III AUa [...],

**uchyla zaskarżony wyrok i sprawę przekazuje
Sądowi Apelacyjnemu [...] do ponownego rozpoznania
i orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 17 grudnia 2015 r. Sąd Okręgowy we W. oddalił odwołanie J. Z., przedstawicielki ustawowej małoletniego O. B. od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału we W. z dnia 21 lipca 2015 r.

odmawiającej prawa do renty rodzinnej dla małoletniego od dnia 15 lipca 2014 r.

Podstawę rozstrzygnięcia stanowiły następujące ustalenia. Postanowieniem z dnia 9 stycznia 2015 r. Sąd Rejonowy we W. ustalił ojcostwo T. B. dla małoletniego O. B. Postanowienie to uprawomocniło się w dniu 31 stycznia 2015 r. W dniu 17 marca 2015 r. przedstawicielka ustawowa złożyła wniosek o przyznanie dla małoletniego (ur. 15 lipca 2014 r.) renty rodzinnej w związku ze śmiercią ojca w dniu 27 lipca 2014 r. Zaskarżoną decyzją organ rentowy przyznał prawo do świadczenia rentowego od dnia 1 marca 2015 r., to jest od miesiąca, w którym zgłoszono wniosek.

Przy takich ustaleniach Sąd pierwszej instancji stwierdził, że prawo do świadczeń określonych w ustawie o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych powstaje z dniem spełnienia wszystkich warunków wymaganych do jego nabycia. Powstanie prawa do świadczenia należy odróżnić od jego ustalenia deklaratoryjną decyzją organu rentowego oraz od prawa do pobierania świadczenia. Zgłoszenie przez osobę uprawnioną wniosku oraz wydanie przez organ rentowy deklaratoryjnej decyzji stanowi jedynie realizację prawa do świadczeń, które powstaje *ex lege* z dniem spełnienia wszystkich warunków wymaganych do jego nabycia. Ma to ten skutek, że nie tylko samo prawo, ale również jego realizacja wymaga wystąpienia ze stosownym wnioskiem o ustalenie prawa do świadczenia, co w dalszej kolejności umożliwia jego wypłatę. Skoro małoletni spełnił warunki do otrzymania po T. B. renty rodzinnej, to świadczenie powinno być mu wypłacone począwszy od miesiąca złożenia wniosku o rentę rodzinną, co nastąpiło w dniu 17 marca 2015 r. Kwestia toczącego się postępowania o ustalenie ojcostwa nie ma wpływu na rozstrzygnięcie w sprawie, gdyż przedstawicielka ustawowa małoletniego mogła złożyć wniosek o rentę rodzinną w miesiącu śmierci jego ojca, a postępowanie przed organem rentowym podlegałoby wówczas zawieszeniu do czasu ustalenia ojcostwa przez sąd rodzinny.

Wyrokiem z dnia 28 września 2016 r. Sąd Apelacyjny [...] zmienił powyższy wyroki i poprzedzającą go decyzję organu rentowego w ten sposób, że przyznał O. B. prawo do renty rodzinnej po zmarłym ojcu T. B. za okres od 15 lipca 2014 r. do 28 lutego 2015 r.

Sąd odwoławczy podzielił ocenę Sądu pierwszej instancji, że art. 129 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (aktualnie jednolity tekst: Dz.U. z 2017 r., poz. 1383 ze zm.; dalej jako ustawa emerytalna) wyraża zasadę, iż świadczenie wypłaca się od dnia powstania do niego prawa, nie wcześniej jednak niż od miesiąca, w którym zgłoszono wniosek lub wydano decyzję z urzędu, uzależniając początkową datę wypłaty świadczenia od daty złożenia o nie wniosku. Samo spełnienie się przesłanek warunkujących prawo do świadczenia *in abstracto* nie stanowi postawy do jego wypłaty. Podstawę taką stanowi wniosek o przyznanie świadczenia. Ustawodawca decydującą rolę przypisał zatem woli uprawnionego, który jeżeli spełnia przesłanki nabycia prawa do świadczenia, nie musi z niego korzystać. W konsekwencji, dopiero złożenie wniosku o świadczenie powoduje obowiązek jego wypłaty, a ustawodawca nie przewidział możliwości wyrównywania świadczenia osobom, które wystąpiły z wnioskiem o nie później niż nabyły do niego prawo.

Zdaniem Sądu drugiej instancji, w sprawie miały jednak miejsce szczególne okoliczności obiektywne polegające na braku możliwości skutecznego złożenia wniosku o rentę rodzinną, na które uprawniony nie mógł mieć wpływu, a które powinny modyfikować zasadę wynikającą z dosłownego brzmienia art. 129 ust. 1 ustawy emerytalnej, nieprzewidującą możliwości wypłacenia świadczenia za okres wsteczny, szczególnie gdy weźmie się pod uwagę cel renty rodzinnej i potrzebę zapewnienia środków utrzymania uprawnionym. Świadczenie to jest związane z ryzykiem śmierci osoby, która łożyła lub miała łożyć na utrzymanie osób uprawnionych do renty rodzinnej. Pozbawienie prawa do wypłaty tego świadczenia na skutek obiektywnych okoliczności, na które uprawniony nie miał i nie mógł mieć wpływu sprzeciwia się założonemu przez ustawodawcę celowi, szczególnie gdy się dodatkowo uwzględni treść art. 129 ust. 2 ustawy emerytalnej, zgodnie z którym w razie zgłoszenia wniosku o rentę rodzinną w miesiącu przypadającym bezpośrednio po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć ubezpieczonego rentę rodzinną wypłaca się od dnia śmierci, nie wcześniej jednak niż od dnia spełnienia warunków do renty przez uprawnionych członków rodziny. Regulacja ta potwierdza cel renty rodzinnej, jakim jest zapewnienie

środków utrzymania osobie uprawnionej już od dnia śmierci ubezpieczonego (tak Sąd Najwyższy w wyrokach z dnia 3 kwietnia 2014 r., II UK 398/13 oraz z dnia 10 lutego 2012 r., II UK 146/11).

W ocenie Sądu odwoławczego, w sprawie zachodzą szczególne obiektywne okoliczności, które uniemożliwiały przedstawicielce ustawowej małoletniego złożenie wniosku o rentę rodzinną od daty jego urodzenia.

Po pierwsze, przepisy rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 11 października 2011 r. w sprawie postępowania o świadczenia emerytalno-rentowe stanowią, że samo złożenie wniosku o świadczenie nie jest wystarczające do wszczęcia postępowania, konieczne jest bowiem zawarcie w nim stosownych danych (§ 4), z czym wiąże się obowiązek przedłożenia dokumentów niezbędnych do rozpoznania wniosku (§ 11 i § 12). W myśl § 4 ust. 6 rozporządzenia, jeżeli zainteresowany, mimo wezwania, nie usunął braków wniosku organ rentowy wydaje decyzję o odmowie wszczęcia postępowania. Skoro zatem jednym z warunków wszczęcia postępowania o rentę rodzinną było dołączenie przez przedstawicielkę ustawową odpisu aktu urodzenia dziecka potwierdzającego, że zmarły był jego ojcem, zaś T. B. faktycznie zmarł w dniu 27 maja 2014 r., a więc przed urodzeniem się O. B. oraz nie został zawarty związek małżeński pomiędzy jego rodzicami, to wnioskodawczyni w lipcu 2014 r. (miesiąc urodzenia dziecka) nie miała obiektywnych możliwości dołączenia takiego dokumentu do wniosku. Złożenie wówczas wniosku o rentę rodzinną – z powodu braku wskazanego dokumentu i niemożności jego uzyskania – spowodować mogło w świetle § 4 ust. 6 rozporządzenia wydanie decyzji odmawiającej wszczęcia postępowania. W tej sytuacji nie można zarzucić wnioskodawczyni braku zachowania staranności w niezłożeniu wniosku o rentę rodzinną już w lipcu 2014 r., skoro ze wskazanych wyżej przyczyn wniosek nie zostałby merytorycznie rozpoznany. Postępowanie sądowe o ustalenie ojcostwa dziecka zostało przez wnioskodawczynię zainicjowane przy pomocy profesjonalnego pełnomocnika w dniu 19 września 2014 r., a zatem bez zbędnej zwłoki. Z uwagi na konieczność przeprowadzenia badań DNA zostało ono prawomocnie zakończone w styczniu 2015 r., a wnioskodawczyni odpis zupełny aktu urodzenia O. B., potwierdzającego ojcostwo T. B., otrzymała w dniu 3 marca 2015 r.

W istocie wnioskodawczyni mogła skutecznie złożyć wniosek o rentę rodzinną dopiero w marcu 2015 r., co uczyniła. O dacie zgłoszenia wniosku zadecydowała zatem nie wola wnioskodawczyni ani też jej niestaranność, lecz obiektywnie istniejące okoliczności, czyli prawomocnie zakończone postępowanie o ustalenie ojcostwa. W konsekwencji błędne jest stanowisko Sądu pierwszej instancji, że kwestia ustalenia ojcostwa nie miała wpływu na rozstrzygnięcie sprawy, gdyż wnioskodawczyni mogła złożyć wniosek o rentę rodzinną już w lipcu 2014 r., a postępowanie przed organem rentowym zostałoby zawieszone do czasu ustalenia ojcostwa przez sąd rodzinny.

Po drugie, za dokonaną wykładnią celowościową normy prawnej zawartej w art. 65 i art. 129 ustawy emerytalnej przemawia okoliczność, że osobą uprawnioną do renty rodzinnej jest małoletnie dziecko, które nie może samodzielnie bronić swoich praw, a niekorzystne dla niego rozstrzygnięcie byłoby następstwem braku kwalifikowanej wiedzy prawniczej jego przedstawiciela prawnego. Z art. 72 Konstytucji wynika jasny nakaz ochrony praw dziecka, w szczególności najmłodszych dzieci. Celem tej ochrony jest również to, aby dziecko nie ponosiło negatywnych konsekwencji wynikających z samego tylko faktu, że urodziło się po śmierci ojca niebędącego mężem matki, a do tego w istocie prowadzi rozstrzygnięcie Sądu pierwszej instancji. Przyznanie małoletniemu renty rodzinnej dopiero od momentu złożenia wniosku przez jego przedstawicielkę ustawową prowadziłoby do wyraźnego jego pokrzywdzenia w porównaniu do sytuacji dzieci urodzonych w związkach małżeńskich, które mają od urodzenia zapewnione środki utrzymania. Okoliczności te uzasadniają prymat wykładni celowościowej normy zawartej w art. 129 § 1 i 2 ustawy emerytalnej, uwzględniającej wartość konstytucyjną jaką jest szczególna ochrona najmłodszych dzieci. Przy tak interpretowanym przepisie należało uznać, że małoletni O.B. nabył prawo do renty rodzinnej po zmarłym ojcu w dacie łącznego spełniania wszystkich warunków określonych w art. 65 ustawy emerytalnej, to jest w dniu urodzenia.

W skardze kasacyjnej organ rentowy zarzucił naruszenie prawa materialnego, tj. art. 100 ust. 1 oraz art. 129 ust. 1 w związku z art. 65 ust. 1 ustawy emerytalnej przez błędną wykładnię i uznanie, że zasadne jest przyznanie prawa do renty rodzinnej od dnia urodzenia małoletniego O.B., tj. od dnia 15 lipca 2014 r.,

podczas gdy wniosek o świadczenie został złożony w dniu 17 marca 2015 r., zaś zgodnie z brzmieniem art. 129 tej ustawy świadczenia wypłaca się poczynając od dnia powstania prawa do tych świadczeń, nie wcześniej jednak niż od miesiąca, w którym zgłoszono wniosek lub wydano decyzję z urzędu, z uwzględnieniem ust. 2.

Wskazując na powyższe skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i oddalenie apelacji, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi drugiej instancji.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Skarga kasacyjna jest usprawiedliwiona.

Zgodnie z art. 65 ust. 1 ustawy emerytalnej, renta rodzinna przysługuje uprawnionym członkom rodziny osoby, która w chwili śmierci miała ustalone prawo do emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy lub spełniała warunki wymagane do uzyskania jednego z tych świadczeń. Uprawnionym członkiem rodziny jest między innymi dziecko własne zmarłego (art. 67 ust. 1 pkt 1 tej ustawy). Dniem nabycia prawa do renty rodzinnej jest dzień spełnienia wszystkich przesłanek wymaganych do nabycia tego prawa (art. 100 ust. 1 ustawy emerytalnej), a świadczenie jest wypłacane od tego dnia, jednak nie wcześniej niż od miesiąca, w którym złożono wniosek lub wydano decyzję z urzędu (art. 129 ust. 1 tej ustawy). Dniem nabycia prawa do renty rodzinnej przez dziecko urodzone po śmierci ojca spełniającego warunki do uzyskania renty z tytułu niezdolności do pracy jest dzień urodzenia się tego dziecka. Tylko wyjątkowo w razie zgłoszenia wniosku o rentę rodzinną w miesiącu przypadającym bezpośrednio po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć ubezpieczonego rentę rodzinną wypłaca się od dnia jego śmierci (art. 129 ust. 2 ustawy emerytalnej).

W utrwalonym orzecznictwie Sądu Najwyższego podkreśla się odrębność nabycia prawa do świadczenia od jego wypłaty i wskazuje, że są to instytucje regulowane odrębnymi przepisami, mające różne znaczenie w obrocie prawnym. O nabyciu prawa do świadczeń z ubezpieczenia społecznego stanowi art. 100 ustawy emerytalnej, natomiast o wypłacie – jej art. 129 ust. 1, nakazujący

wypłacanie świadczenia od dnia powstania prawa, nie wcześniej niż od miesiąca, w którym zgłoszono wniosek lub wydano decyzję z urzędu, wyłącznie z zastrzeżeniem wynikającym z ust. 2 tego artykułu. Jakakolwiek wątpliwość w tym zakresie została usunięta stwierdzeniem, że przyznaniem świadczenia jest ustalenie prawa do jego pobierania, a więc wypłaty (por. wyrok z dnia 17 maja 2016 r., II UK 258/15, LEX nr 2062794 i powołane tam orzeczenia). Oznacza to, że powstanie *ipso iure* prawa do świadczenia przez stwierdzenie spełnienia jego warunków nie odpowiada przyznaniu i wypłacie świadczenia, ponieważ wymaga to złożenia stosownego wniosku przez osobę zainteresowaną. Skoro wypłata renty rodzinnej następuje na wniosek, przeto aby była wypłacana od dnia nabycia do niej prawa, przedstawiciel ustawowy dziecka urodzonego po śmierci ojca powinien złożyć wniosek o świadczenie w miesiącu urodzenia się uprawnionego dziecka (art. 129 ust. 1 ustawy emerytalnej).

Zagadnienie występujące w sprawie, w której wniesiona została rozpoznawana skarga kasacyjna było już przedmiotem rozważań Sądu Najwyższego, który wyraził zapatrywanie, że żądanie wypłaty renty rodzinnej za okres poprzedzający złożenie wniosku dla dziecka urodzonego po śmierci ojca niebędącego mężem matki pozostaje w sprzeczności z art. 129 ust. 1 ustawy emerytalnej, a odstąpienie od gramatycznej treści tego przepisów jest nieuzasadnione. Już od narodzin dziecka uprawnionego do renty rodzinnej powstaje bowiem możliwość (i potrzeba) niezwłocznego złożenia wniosku o rentę rodzinną oraz wszczęcia postępowania o ustalenie ojcostwa. Wymagania co do wniosku o rentę rodzinną określają przepisy § 4 i § 12 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 11 października 2011 r. w sprawie postępowania o świadczenia emerytalno-rentowe (Dz.U. Nr 237, poz. 1412; dalej jako rozporządzenie), przy czym imię (imiona), nazwisko, datę urodzenia, datę zawarcia związku małżeńskiego, datę zgonu, stopień pokrewieństwa i powinowactwa oraz przysposobienie ustala się na podstawie dokumentu stwierdzającego tożsamość albo odpisu aktu stanu cywilnego (§ 17 ust. 1 rozporządzenia). Czasowy brak dokumentu potwierdzającego ojcostwo zmarłego, po którym ma być przyznania renta rodzinna nie tamuje czynności złożenia wniosku o świadczenie. Wniosek taki jest wnioskiem niezupełnym, jednak wszczyna

postępowanie rentowe. Może być bowiem uzupełniony po uprawomocnieniu się wyroku w sprawie ustalenia ojcostwa i wydaniu na jego podstawie odpisu aktu stanu cywilnego. Do tego czasu postępowanie w sprawie przyznania renty rodzinnej dziecku powinno zostać obligatoryjnie zawieszone z urzędu na podstawie art. 97 § 1 pkt 4 k.p.a. (w myśl którego organ zawiesza postępowanie, gdy rozpatrzenie sprawy i wydanie decyzji zależy od uprzedniego rozstrzygnięcia zagadnienia wstępnego przez inny organ lub sąd) w związku z art. 124 ustawy emerytalnej (por. wyrok z dnia 25 lutego 2015 r., II UK 152/15, OSNP 2017 nr 9, poz. 116 oraz uzasadnienie wyroku z dnia 17 października 2017 r., II UK 453/16, LEX nr 2407829 i powołane w nich orzecznictwo). W świetle tej wykładni, wydanie przez organ rentowy decyzji odmawiającej wszczęcia postępowania rentowego na podstawie § 4 ust. 6 rozporządzenia byłoby bezzasadne. Uzupełnienie wniosku o rentę rodzinną może bowiem nastąpić dopiero po wydaniu odpisu aktu stanu cywilnego potwierdzającego ojcostwo zmarłego na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu rodzinnego ustalającego ojcostwo.

Sąd Najwyższy w obecnym składzie podziela ten kierunek wykładni oraz zaprezentowaną argumentację. Wbrew wywodom Sądu odwoławczego, nie sprzeciwia się jej konstytucyjna zasada ochrony praw dziecka wyrażona w art. 72 ustawy zasadniczej. Naruszenia tej zasady Sąd drugiej instancji upatruje w pokrzywdzeniu dziecka urodzonego po śmierci ojca niebędącego mężem matki, w przypadku którego dopiero przeprowadzenie sądowej procedury ustalania ojcostwa potwierdza uprawnienie do renty rodzinnej, w porównaniu do sytuacji dzieci urodzonych w związkach małżeńskich, które od urodzenia mają zapewnione środki utrzymania. Stanowisko to nie jest trafne, gdyż obowiązujące przepisy nie różnicują uprawnień do renty rodzinnej ani procedury przyznawania i wypłaty świadczeń w zależności od przedstawionego przez Sąd odwoławczy kryterium. Nie uniemożliwiają również wystąpienia przez przedstawicielkę ustawową dziecka z wnioskiem o rentę rodzinną w terminie gwarantującym wypłatę świadczenia od daty nabycia prawa, a przed uzyskaniem aktu stanu cywilnego potwierdzającego ojcostwo, jeżeli nawet wymaga to wdrożenia procedury sądowej w przedmiocie jego ustalenia. Niezasadne jest także odwołanie się przez Sąd drugiej instancji do „braku kwalifikowanej wiedzy prawniczej” przedstawicielki ustawowej

małoletniego. Skoro bowiem we wrześniu 2014 r. zainicjowała ona postępowanie w przedmiocie ustalenia ojcostwa „przy pomocy profesjonalnego pełnomocnika”, to nie było przeszkód do wystąpienia co najmniej w tym samym czasie z wnioskiem o rentę rodzinną dla małoletniego.

W konsekwencji, opóźnienie przedstawicielki ustawowej w zgłoszeniu wniosku o rentę rodzinną nie uzasadnia odstąpienia od jednoznacznej treści art. 129 ust. 1 ustawy emerytalnej. Co prawda Sąd Najwyższy dostrzegał taką możliwość w powołanych przez Sąd odwoławczy wyrokach z dnia 10 lutego 2012 r., II UK 146/11 (OSNP 2013 nr 1-2, poz. 17) oraz z dnia 3 kwietnia 2014 r., II UK 398/13 (LEX nr 1458715), jednak czynił to wyłącznie w sytuacji niemożności wszczęcia postępowania przed upływem 10 lat od zaginięcia osoby następnie uznanej za zmarłą, ze względu na kształtujący (konstytutywny) charakter prawny postanowienia o uznaniu za zmarłego, bez czego nie spełnia się przesłanka śmierci ubezpieczonego wymagana do przyznania osobie uprawnionej renty rodzinnej.

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji na podstawie art. 398¹⁵ § 1 oraz odpowiednio stosowanego art. 108 § 2 k.p.c.